

Thema

Kerst: maak er geen sprookje van!

P. Niemeijer

Wat vieren wij met Kerst?

Wie in winkelcentra om zich heen kijkt, ziet overal de kerstman. Ook in en aan veel huizen is hij prominent aanwezig. Als je daarop afgaat, zou je zeggen dat het zijn feest is. Vreemd is dat!

Van het inruilen van een christelijke tweede feestdag voor het islamitische suikerfeest moeten velen in ons land niets hebben. Maar het christelijke Kerstfeest inruilen voor een feest rond zo'n fantasiefiguur is kennelijk geen probleem. Kennelijk mag de commercie wel wat de islam niet mag. Ik snap het niet als ik ook in christelijke gezinnen de kerstman tegenkom als versiering. Dát vieren we toch niet met Kerst?! Dan staat toch iemand anders centraal! Weg met die indringer, die de Here verdringt!

Wat vieren wij met Kerst?

Wat vieren wij met Kerst? Er zijn er velen die niet alleen van de kerstman, maar ook van Christus weinig moeten hebben. Ze hebben niets met de Bijbel. Of ze hebben niets met een kind dat uit een maagd geboren is en ontvangen is van de Heilige Geest. Mythen noemen ze dat. Mythen die wat zeggen over het geloof van de mensen indertijd, maar die wij niet meer geloven. Voor velen vandaag is Kerst het feest van het licht of van de vrede of van de gezelligheid of van het tere en kwetsbare. Vreemd als je ook christenen vooral in die algemene categorieën hoort spreken in plaats van over Hem die heel concreet in deze wereld kwam ruim tweeduizend jaar geleden. Vreemd noem ik dat. Want het eigene aan het christelijk geloof is toch, dat het gaat om het handelen en het verbond van de levende God dat betrekking heeft op onze wereld en ingaat in onze historie?! Weg met al die vaagheid!

Wat vieren wij met Kerst?

Ook onder hen die Kerst wel als feest van Christus vieren, is er rond het evangelie van Kerst heel wat aangekoekt in de loop der tijden. Lucas' eenvoudige verslag is versierd en geromantiseerd met allerlei elementen die het evangelie niet noemt, maar die wel door menigeen voor zoete koek worden geslikt. En vreemd genoeg wordt zelfs juist in die zaken vaak de kerstfeer gezocht. Wie bij zulke elementen vragen stelt, krijgt kwade blikken. Als het daar al bij blijft. Sommige zaken hebben door de veelvuldige herhaling zoveel wijding ontvangen dat het als heiligschennis wordt beleefd als je er vragen bij stelt. Men doet alsof je aan Kerst komt, als je ervoor waarschuwt Kerst niet op te tuigen met allerlei zaken die in de Bijbel niet genoemd worden. Waar staat dat de geboorte van Christus plaatsvond in de winter of 'tegen het nieuwe jaar'? Waarom ging Jozef naar Betlehem? Waar staat dat Maria terwijl ze al bijna bevallen moest, nog naar Betlehem ging? Waar staat dat Jozef en Maria overal 'nee' te horen kregen op hun verzoek om logies? Waar staat dat Christus in een stal geboren werd? Waar komen de os en de ezel vandaan? Mag ik die vragen stellen? Of wankelt heel het kerstgebeuren daarmee voor uw idee?

Quirinius

Lucas beschrijft in zijn evangelie *geschiedenis*. Hij schrijft over 'gebeurtenissen' die door 'ooggetuigen' zijn overgeleverd en door hem 'nauwkeurig zijn nagegaan' (1:1-4). In Lucas 3:1-2 vinden we een heel concrete datering: 'In het vijftiende jaar van de regering van keizer

Tiberius, toen Pontius Pilatus Judea bestuurde, en Herodes tetrarch (*viervorst* heette het in de vertaling-1951) was over Galilea, zijn broer Filippus over het gebied van Iturea en Rachonitis, en Lysanias over Abilene, en toen Anna en Kajafas hogepriester waren, richtte God zich in de woestijn tot Johannes, de zoon van Zacharias.’ Lucas verzint niet wat. Hij schrijft niet over bovenwereldlijke geesten. Hij schrijft over historische *feiten*.

Ook het kerstevangelie linkt hij aan de ‘profane’ geschiedenis: ‘In die tijd kondigde keizer Augustus een decreet af dat alle inwoners van het rijk zich moesten laten inschrijven. Deze eerste volkstelling vond plaats tijdens het bewind van Quirinius over Syrië.’

Wat Lucas beschrijft, is geen mythe. Het is te positioneren in de geschiedenis van het Romeinse rijk.

Dat lijkt duidelijk. Maar helaas, de zojuist gegeven datering roept wel wat vragen op. Niet vanwege die volkstelling op zich. Het is bekend dat de Romeinen regelmatig volkstellingen hielden en ook dat Augustus dat deed. Maar de verbinding van de volkstelling met *Quirinius* is lastig. Dat heeft te maken met de datering van Quirinius’ gouverneurschap en de datering van Christus’ geboorte. Quirinius werd pas gouverneur van Syrië in het jaar 6 na Christus. We weten dat er onder hem inderdaad een volkstelling is geweest: in het jaar 6 na Christus. Die telling verliep turbulent. Zo turbulent, dat men hem niet gauw vergat. Gamaliël vertelt dat Judas de Galileeër ten tijde van ‘*de volkstelling*’ met zijn volgelingen in opstand kwam (Hand. 5:37). Let u op dat: *de volkstelling*. Dat was de registratie die men zich heugde. Maar die bekende volkstelling was vele jaren ná de geboorte van Christus: 6 ná Christus immers. Dat is zelfs een jaar of tien, elf ná de *geboorte* van Christus. Die geboorte vond immers plaats tijdens de regering van Herodes de Grote, weten wij uit de geschiedenis van de magiërs uit het Oosten en de kindermoord in Betlehem. Herodes is gestorven in het jaar 4 vóór Christus. En dus moet de Here Jezus geboren zijn in 5 of 4 voor Christus. Vreemd om te horen wellicht, maar de monnik die onze tijdrekening honderden jaren na Christus uitdokterde, heeft zich gewoon vergist.

U begrijpt het probleem. Het decreet van Augustus waaraan Lucas 2 refereert, moet zijn uitgegaan vóór 4 v.Chr. Maar van Quirinius weten we dat hij pas gouverneur van Syrië was vanaf 6 n.Chr. Hoe kan Lucas 2 dan zeggen dat de volkstelling plaatsvond ‘tijdens het bewind van Quirinius over Syrië’? Door hen die Lucas als historicus betrouwbaar achten, zijn verschillende oplossingen voorgedragen: 1. Quirinius heeft al eerder een publieke, besturende of militaire functie bekleed in Syrië voordat hij er gouverneur werd; in die eerdere periode heeft dan de volkstelling van Lucas 2 plaatsgevonden (J. Knigge koos voor deze opvatting in een artikel in *Nader Bekeken*, januari 2010); 2. de volkstelling die Augustus afkondigde, vroeg veel tijd en werd pas *afgerond* onder Quirinius; 3. de tekst is ook anders te vertalen volgens iemand als Paul Maier, en wel zo: ‘deze volkstelling vond plaats nog vóór het bewind van Quirinius over Syrië.’ Voor deze laatste opvatting kiest ook professor Van Bruggen. Lucas 2:2 is dan geen bewijs dat Lucas een slecht historicus is, die een volkstelling beschrijft met een volkomen foute datering. Maar Lucas 2:2 toont dan aan dat Lucas heel nauwkeurig is en de volkstelling van Lucas 2 uitdrukkelijk onderscheidt van de in Israël veel bekendere uit de tijd van Quirinius. Lucas bewijst dan juist de historie heel goed te kennen en hij blijkt historische verwarring juist te willen voorkomen!

Jozefs eigen stad

Voor de volkstelling moet ieder zijn in zijn eigen stad (vertaling-1951), de plaats waar hij vandaan kwam (NBV). *Iedereen* ging op weg, schrijft Lucas. Betekent dat dat er een geweldig gereis en getrek op gang kwam in Israël? Ik vraag me af of dat de bedoeling van Lucas is. Het is de vraag hoeveel mensen buiten hun eigen stad woonden: de mobiliteit

vroeger was aanzienlijk geringer dan tegenwoordig. En reisden ze allemaal op hetzelfde moment? Volgens mij bedoelt Lucas: degenen die elders verbleven, gingen *allen* naar de stad waar ze vandaan kwamen. En dus ontkwam ook Jozef daar niet aan. Je moest nu eenmaal. Het ‘allen gingen op reis’ geeft niet de drukte aan, maar de noodzaak dat ook Jozef ging.

Waarom was Betlehem Jozefs eigen stad? Waarom moest hij dáárheen van keizer Augustus? Vaak wordt gedacht dat die ‘eigen stad’ de stad van iemands voorgeslacht was en ieder zich dus moest laten inschrijven in de stad waaruit iemands voorgeslacht kwam. Zo legt men dan ook uit dat Jozef volgens Lucas 2 naar Betlehem ging: dat was de stad waar hij heen moest omdat hij van David afstamde.

Deze verklaring is mogelijk. Maar het is wel de vraag of het de meest voor de hand liggende verklaring is. Waarom zou ‘jouw eigen stad’ in feite ‘de stad van je *voorgeslacht*’ zijn? Zou het ‘eigen stad’ niet eerder wijzen op een stad waarmee je *zelf* nog altijd verbonden bent? Hetzij doordat je er burgerrecht hebt of bezittingen die voor de registratie relevant zijn, of doordat het misschien nog wel je eigenlijke woonplaats is?

Daar komt nog wat bij. Er wordt zijn geen gevallen bekend waarin Rome vroeg om voor registratie naar de plaats van iemands *voorgeslacht* te gaan. Er is één geval bekend (uit 104 n.Chr. in Egypte) dat mensen naar hun oorspronkelijke woonplaats moesten. Maar naar de plaats van iemands *voorgeslacht*...? Het kán, maar het is niet zeker.

Even aannemelijk als de hypothese dat Jozef naar Betlehem moest omdat het de stad van zijn voorgeslacht was, is de mogelijkheid dat Jozef, die in deze tijd in Nazaret verblijft, nog niet zo lang geleden (tijdelijk) uit Betlehem gekomen is, dan wel in Betlehem nog relevante bezittingen of rechten heeft. De notitie van Lucas dat Jozef van David afstamt, geeft niet aan waarom hij naar Betlehem moest. Maar die geeft aan waarom Betlehem zijn stad is en hoe het komt dat hij daar rechten of bezittingen heeft.

Wanneer

Jozef en Maria gaan op weg. In de winter? Tegen het nieuwe jaar? Het staat nergens in Lucas 2. Het feit dat in de velden van Efrata de kudden buiten zijn en de herders er de wacht hielden, is daar ook geen aanwijzing voor. Net zomin als de ster die de magiërs uit het Oosten zien. De datum van 25 december is niet afkomstig uit de Bijbel, zelfs er niet uit af te leiden. De reden voor de keuze van die kerstdatum lag ergens anders in. De Here kan uiteraard – net als op elke andere dag van het jaar – op 25 december geboren zijn. Maar zelfs als Hij dat was, is de zin of diepere betekenis van een dergelijke datering niet duidelijk. Goede Vrijdag en Pinksteren vielen op bewust gekozen data, maar van Kerst is ons zoiets niet geopenbaard. Op het zuidelijk halfrond vierden ze Kerst zonder sneeuw en donkere avonden!

Was Maria hoogzwanger toen de reis werd aangevangen? Ook dit staat niet in Lucas 2. Het kán, maar het hoeft niet. Maria is na de aankondiging van de geboorte van haar zoon naar Elisabet gegaan. Daar is ze drie maanden gebleven. Toen ging ze terug naar huis. Jozef heeft zich over haar ontfermd, lezen we in Matteüs 1. Wanneer ze precies naar Betlehem zijn vertrokken, staat nergens. In Lucas 2:6 staat ook niet: toen ze daar *kwamen*, brak de dag van haar bevalling aan. Maar: terwijl ze daar *waren*, kwam de dag dat ze ‘uitgerekend’ was. Het is allemaal wel romantisch en spannend, de verhalen over een Maria op alledag. En wat te denken van een Jozef die haar op dat moment nog meeneemt op zo’n reis! Maar Lucas zegt er niets over, en dus moeten wij er ook maar het zwijgen toe doen. Lucas’ beschrijving van de geboorte van Christus maakt er niets dramatisch of spectaculairs van, maar is heel gewoon. Een moeder krijgt haar eerstgeboren zoon, wikkelt hem in een doek en legt Hem te slapen.

De stal

Het verhaal over de komst van Jozef en Maria in Betlehem wordt soms nog meer aangekleed. Terwijl ze in het donker aankomen in Betlehem en Maria elk moment kan bevallen, vangen ze op zoek naar logies overall bot. Niemand heeft plaats voor hen. De ene na de andere deur knalt dicht. Er worden in vertellingen zelfs allerlei redenen voor aangevoerd. Volgens de een zat de stad vol met anderen die zich lieten inschrijven of misschien wel met Romeinse ambtenaren. Volgens een ander moest men niets hebben van een hoogzwangere vrouw, die nog niet eens officieel getrouwd was ook. Er zijn er zelfs die denken dat men in de stad van David niets moest hebben van Jozef omdat die hoewel hij kroonprins was, het volk niet voorging in de strijd tegen de Romeinen, maar zich als timmerman had laten detacheren in Nazaret. Uiteindelijk restte het paar niets anders dan de stal. En soms is dat dan ook nog net de stal van de schapen die die nacht in Efrata's veld zijn...

Het is allemaal heel aandoenlijk. En het wekt sympathie voor dit arme stel. Maar is het waar?

Hiervoor gaf ik al aan dat Lucas nergens zegt dat Maria meteen bij aankomst is bevallen. Het kán, maar het hoeft niet.

Vervolgens: zat de stad vol met andere mensen of ambtenaren? Dat zou het geval zijn als de registratie op één speciale dag plaatsvond en als er heel veel mensen buiten Betlehem waren van wie Betlehem de 'eigen stad' was. Dat kán allebei, maar het hoeft niet.

Over wat de mensen in Betlehem allemaal van Jozef en Maria gedacht hebben, valt veel te gissen, maar Lucas vertelt er niets over. Helemaal niets.

Hadden Jozef en Maria nergens onderdak? Als Betlehem Jozefs eigen stad was, zoals hierboven uiteengezet, is het niet zo aannemelijk dat hij nergens terecht kon. Matteüs 2 maakt bovendien duidelijk dat Jozef en Maria bij de komst van de magiërs uit het Oosten in een *huis* verbleven. Daar wordt immers verteld dat die magiërs 'het huis' binnengingen waar ze het kind vonden met Maria, zijn moeder. Dit gebeuren speelt zich een tijdje na de geboorte af, dat weet ik. Maar het is toch opmerkelijk. Waar kwam dat onderdak vandaan? Gold de afwijzing door de Betlehemmers toen niet meer?

Nog weer verderop in Matteüs 2 wordt verteld dat Jozef voor de dreiging van Herodes wegvlucht naar Egypte. Als Herodes gestorven is, keert Jozef terug naar Israël. Maar als Jozef hoort dat Archelaüs zijn vader in Judea heeft opgevolgd, gaat hij niet naar Judea, maar reist hij naar Galilea. Hij gaat niet naar Judea: dat is een opmerkelijk bericht als je zou moeten aannemen dat Jozef en Maria in Nazaret hun eigenlijke huis hadden en slechts tijdelijk naar Betlehem waren gegaan vanwege de volkstelling! Was het misschien niet andersom als wij vaak denken: dat Betlehem Jozefs stad was en dat hij voor een al dan niet langer verblijf tijdelijk in Nazaret was geweest?

Wie zegt er dat Jozef en Maria geen ruimte hadden of kregen in Betlehem? U zult zeggen: er staat toch dat er voor hen geen plaats was in de herberg? En dat Christus in een voederbak voor dieren werd gelegd? Dat wijst toch ondubbelzinnig naar een stal (os en ezel inclusief)? Laten we even heel precies lezen.

Er is geen sprake van een herberg waar geen plaats zou zijn (NBG-1951): voor een herberg gebruikt Lucas in het Grieks een ander woord dan hier staat. Het gaat ook niet om het nachtverblijf *van de stad* (NBV). Dat laatste (van de stad) staat er niet. Er wordt een woord gebruikt dat ziet op een zaal, een vertrek, zoals de bovenzaal waar Christus zijn laatste Pascha vierde.

Dat er 'voor hen geen plaats was', wordt niet gezegd bij hun aankomst in Betlehem, maar na de geboorte van hun Zoon. En dan wordt het gezegd als verklaring voor het feit dat Hij in de

voederbak voor dieren werd gelegd. Jezus' ouders hadden onderdak in een huis, in een vertrek. Maar dat vertrek bood onvoldoende plaats *voor hen drieën*. Er bleek voor de baby geen andere plaats dan de voederbak elders in de kamer of in het huis waar ze waren. Volgens de traditie heeft de bevalling plaatsgevonden in een grot. Vanwege ruimtegebrek in de gastenkamer. Het zou kunnen. Maar ook dan is het verblijf daar voor korte tijd geweest. En we moeten er niet van maken dat Jozef en Maria geen plek gehad zouden hebben omdat ze ongestuurd bejegend zouden zijn. Maar die os en die ezel dan? Het vreemde is dat die wel altijd in een kerststal worden gezet, maar waar staat in de Bijbel dat die erbij waren? Uit de Bijbel weten we maar van één beest dat betrokken was bij de geboorte van Christus: de draak, de oude slang (Op. 12). Helaas is die in veel kersttafereeltjes verdwenen!

De echte vreugde

Waarom schrijf ik dit alles? Vanwaar deze 'ontmythologisering' van het kerstverhaal? Omdat Kerst een *feit* is! Een echt gebeuren waar je niet zomaar van alles omheen mag fantaseren. Ik zeg niet dat ik precies weet hoe het gegaan is. Misschien was het wel in de winter en in een stal. Het kan. Maar wat Lucas beschrijft, laat ook andere conclusies toe. Laten we met Kerst geen sfeer en beleving zoeken in randverschijnselen die ons niet geopenbaard zijn. Laten we vieren wat er in Betlehem *gebeurd* is.

Bent u nu boos omdat u zo veel wordt afgenomen? Omdat het zo geen Kerst meer is? Maar wat is dan volgens u Kerst? *Wat* viert u dan met Kerst? Dat is toch dat er in Betlehem een Zoon geboren is, niet van Jozef en Maria samen, maar een Zoon die ontvangen was van de Heilige Geest en geboren werd uit de maagd Maria?! Een Zoon voor wie van meet aan geen plek was en die zijn leven begon in een voederbak voor dieren: lager dan welke mens ook, omdat Hij Zich opstelde onder de last van onze schuld. Hij werd geboren in Betlehem, zoals de profeet had voorzgd. Hij werd geboren in het huis van David om de ware Messias te zijn. Gods eigen Zoon die geboren werd als een mens van vlees en bloed: ook in doeken gewikkeld. *Dát* is toch de vreugde van Kerst?! Dat in de stad van David een redder *voor ons* geboren is: de Messias, de Heer! Laten we *dáár* dan blij van worden! En *dát* vieren. Zijn geboorte is geen verzinsel of romantisch sprookje, maar feit, werkelijkheid.